

strok ter njihovih nosilcev in recipientov – učiteljev in študentov. Tak dostop do tematike se je izkazal kot pravilen in v prvih dveh knjigah je razvidno izpričal svoje prednosti. Vendar ni moglo priti do neke – navsezadnje nezaželjene – unifikacije pogleda na dolg in marsikdaj neskladen razvoj te visoke šole.

Praška univerza je v svoji zgodovini večkrat doživela vzpone in padce. Zlasti v prvih desetletjih obstoja je zavzela osrednji položaj v tem delu Evrope, potem pa je za dolgo časa postala navadna visoka šola za češko deželo, povrh omejena socialno in konfesionalno. Nedvomno največji mednarodni pomen je univerza češkega kralja in rimskega cesarja Karla IV. dosegla po svoji ustanovitvi in zlasti potem, ko je v šestdesetih letih 14. stoletja široko razvila svojo dejavnost, ki jo je pa znala vzdržati samo do začetka husitske revolucije. Zato je razumljivo, da so avtorji posvetili temu razmeroma kratkemu obdobju (1347/48–1419) dve tretjini prve knjige. Na drugi strani pa so dvestoletnemu obdobju »deželne univerze« čeških utrakvističnih meščanov (1419–1622) rezervirali veliko manj prostora, kar je še posebej neugodno, ker je v istem času – od srede 16. stoletja – začela v Pragi delovati konkurenčna jezuitska ustanova (najprej kolegij, potem akademija), katere razvoj tudi spada v okvir zgodovine praške univerze. Ta disproporcija je še bolj razvidna v primerjavi z nekoliko krajšim obdobjem konfesionalnega absolutizma in nato sledečega razsvetljenstva (1622–1802), ki mu je bila posvečena vsa druga knjiga, čeprav tudi takrat praška univerza – z izjemo nekaterih izredno pomembnih učiteljev – ni spadala med glavna središča evropskega izobraževanja.

Interpretacijski skelet obeh knjig ustvarja razlaga o notranji strukturi in upravi univerze, po možnosti dopolnjena s pojasnitvijo gospodarskega zaledja te ustanove, večino besedila pa zavzemajo poglavja o posameznih fakultetah. Taka razčlenitev je bila prav gotovo ugodna za posamezne avtorje, ki so se lahko posvetili vsak »svoji« stroki. Senčna stran tovrstne rešitve pa je paralelno ponavljanje večkratne interpretacije istih dogodkov z različnih stališč. V tem smislu je bil razvoj posameznih strok nadrejen sintetično dojetemu pogledu na zgodovino cele univerze, ki bi pač zahteval še druge, nedvomno zanimive primerjave. Njihova razčlenba pa še vedno ostaja naloga za nadaljnje raziskave.

Razlaga o posameznih fakultetah pa je odlična. S težnjo po čimbolj pregledni obdelavi razpravlja vsako poglavje o notranjem razvoju posamezne fakultete, o predmetih in metodah pouka, o učiteljih in študentih. Zlasti v obdobju zgodnjega novega veka, ko je na razpolago več življenjepisnih podatkov, prinaša biograme najpomembnejših profesorjev, ki pa niso enostavno razvrščeni, temveč osnovani na podlagi medsebojne komparacije. Svojevrstno dopolnilo tvorijo poglavja o povezavi praške univerze s humanističnim okoljem meščanskega in plemiškega značaja, s partikularnimi šolami (*scholae particulares*) v 16. in na začetku 17. stoletja, s tiskarnami in knjižnicami. Geografski horizont dela bistveno razširja poglavje o potovanju čeških študentov za višjo izobrazbo v druge evropske dežele v 17. in 18. stoletju (ki pa nima zadostne protiuteži v razlagi o isti in sicer zelo pomembni *peregrinatio academica* v 16. stoletju), prav tako kot smotna primerjava praške univerze z drugimi srednjeevropskimi visokimi šolami.

Vsako poglavje spremlja seznam arhivskih in drugih rokopisnih virov, edicij in literature, se pravi podatki, ki nadomeščajo nadrobna navajanja v opombah, ki bi jih bilo težko uresničiti v sintetičnem delu te vrste. Pomembni so sezname rektorjev in drugih predstavnikov univerze in pregledne tabele s kvantifikacijo podatkov o poreklu in migraciji študentov ter učiteljev. Ključ za obsežno besedilo predstavljajo skrbno sestavljeni registri. Izreden pomen imajo tudi kartografske priloge ter bogata, dobro izbrana in kvalitetno reproducirana ikonografija.

Prvi knjigi *Zgodovine Karlove univerze* kažeta skoraj poltisočletni razvoj najpomembnejše visoke šole na češkem ozemlju od nastanka klasične srednjeveške univerze tja na rob ustvarjanja moderne, na znanstvenih načelih osnovane visoke šole. Spadata med najbolj reprezentativna dela češkega zgodovinopisja devetdesetih let in ponujata mednarodni znanstveni javnosti poglobitve rezultate dolgoročnih, doslej po svetu le malo znanih analitičnih raziskav. Zlasti po objavi angleške verzije tega dela bo primerjalni študij zgodovine univerz in v širšem smislu tudi zgodovine kulture v srednji Evropi bistveno obogaten.

Jaroslav Pánek

John Stoye, *Marsigli's Europe 1680–1730. The Life and Times of Luigi Ferdinando Marsigli, Soldier and Virtuoso*. New Haven & London : Yale University Press, 1994. 356 strani.

Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor je bil 14. decembra 1687 na seji Kraljevske družbe v Londonu izvoljen za njenega člana, nakar je znani astronom Edmond Halley (po njem se imenuje komet) po Valvasorjevem opisu izvedel poskus polnjenja in praznjenja Cerkniškega jezera. Nekaj let kasneje, 25. novembra 1691, je postal član Kraljevske družbe tudi glavni junak naše knjige, grof Luigi Ferdinando Marsigli, ki je leta kasneje ob svojem obisku v Londonu med drugimi slavnimi znanstvenimi imeni svojega

časa spoznal tudi Halleya, s katerim si je Valvasor dopisoval. Čeprav je bil sedemnajst let mlajši in v karieri mnogo uspešnejši, je bil našemu velikemu predniku poleg članstva v Kraljevski družbi še v marsičem podoben. Tako kot Valvasor, ki je bil obenem historiograf, geograf, etnograf, topograf, kartograf, naravoslovec, tehnik, zbiratelj, risar, založnik, vojak in popotnik, se je tudi Marsigli posvečal celi kopici znanstvenih vprašanj. Oba sta bila napredna znanstvenika svojega časa in njuno obzorje je daleč presegalo domače ognjišče.

Zahtevnega in mukotrnega prikaza Marsiglijevega življenja, dela in časa se je lotil John Stoye. Napisal je klasično biografijo, ki kronološko opisuje junakovo življenje, pri čemer avtor ne pozabi na širše politične, kulturne in socialne razmere v tistih delih takratne Evrope, kjer se je Marsigli gibal. Ker je nepotešljiva strast po potovanjih Marsiglija vodila širom Evrope, se je moral delno po njegovi poti odpraviti tudi avtor, ko je pregledoval arhive in knjižnice Bologne, Dunaja, Londona, Züricha, Oxforda in Pariza. Kljub obsežnemu delu zaradi manjkajočih virov veliko zgodbe še manjka, veliko bo mogoče še odkriti, vendar je, po avtorjevih besedah, veliko mogoče najti v njegovi knjigi. Brez dvoma, res veliko.

Luigi Ferdinando se je rodil leta 1658 v premožni patricijski rodbini v Bologni, mestu pod nominalno papežovo oblastjo, ki je že od srednjega veka slovelo po svoji univerzi. Vendar univerze Marsigli ni obiskoval, temveč je svojo prvo široko znanje pridobil na privatnih urah univerzitetnih profesorjev. Sestavni del njegove učne dobe so bila tudi potovanja po mestih Italije, kjer se je seznanjal s krogi bolj ali manj učenih mož. Na prvo zares veliko potovanje pa se je podal, ko se je priključil beneškemu diplomatskemu odposlanstvu, ki je po končani Kretski vojni spet hotelo vzpostaviti diplomatske in trgovske odnose z mogočnim osmanskim cesarstvom. Kakšna odlična priložnost za mladega moža, da spozna za zahodni svet še vedno skrivnostni in zato ogleda vredni Orient. In Marsigli je pomorsko pot v Carigrad in bivanje v srcu imperija odlično izkoristil. Za vrnitev domov pa je njegov nemirni duh raje izbral kopensko pot do Beograda, od koder je zaradi kužne nevarnosti preko Bosne hitro zavil na Jadran.

Kmalu pa je prišel čas, da se odloči o svoji prihodnosti. Domače mestno življenje z nenehno menjajočimi se javnimi službami mu ni dišalo. Hotel je več. Ambicioznejšim Bolonjčanom je cerkvena država ponujala najrazličnejše službe. Vendar se je njegova diplomatska kariera na strani Rima v sporu z Benetkami kmalu končala. Še privlačnejše pa so bile priložnosti, ki so jih evropski dvori v teh nemirnih letih ponujali pustolovcem vseh vrst. Marsigli je tako svoje vojaško in inženirsko znanje ponudil habsburškemu dvoru, kateremu je na eni strani grozila francoska, na drugi turška nevarnost.

Na Dunaju so ga lepo sprejeli, kajti može njegovega kova so leta 1683 zares potrebovali. Zlasti se je odlikoval kot inšpektor, ki je pregledoval in poročal o nevarni meji na levi in desni strani Donave, z glavnim obrambnim središčem v Gyúru ob reki Rábi z njenimi močvirji. Vendar obramba ni mogla zadržati mogočne turške vojske med njenim pohodom na Dunaj. Marsigli je tako padel v ujetništvo in se kot ujetnik udeležil znanega obleganja Dunaja, kjer je za oblegovalce kuhal kavo, s katero se je seznanil že v Carigradu in o kateri je po vrnitvi na svobodo napisal knjižico. Nato je bil prodan dvema bosanskima konjenikom, ki sta ga po končanem neuspešnem obleganju odpeljala v svoje ubožno domovanje. Sčasoma je bil s pomočjo frančiškanov in Benečanov končno odkupljen. In ko je bil po miru leta 1699 zadolžen za natančno določitev novih meja, je zopet srečal svoja bivša revna gospodarja in je kot mogočen gospod trgalno pokazal velikodušnost.

Po vrnitvi je postal dobro plačan inšpektor za utrdbe. Med tem pa avstrijske sile po krščanski zmagi pred Dunajem niso preveč uspešno napredovale v madžarska prostranstva. Te borne sile tako kljub Marsiglijevemu prepričanju in spodbujanju niso mogle zavzeti Pešte. Po reorganizaciji, po prihodu novih čet, po sklenitvi avstrijsko-beneško-poljskega zavezništva, po sklenitvi dvajsetletnega miru s Francijo in po prihodu Bavarcev so naslednje leto uspešno zavzele Nové Zámky in naposled celo Pešto. V teh bojih se je Marsigli odlikoval kot oblegovalni strokovnjak, med velikim plenjenjem Pešte pa kot neutrujen lovec za rokopisi in knjigami. Nato so bile pri Osijeku ponovno zbrane velike turške sile odločilno premagane, pot do Beograda je bila široko odprta, v Transilvanijo so prišle habsburške sile, trdnjave so padale kot domine, v demoralizirani Turčiji pa so se pričeli upirati balkanski narodi. Beograd je tako leta 1688 padel v roke zmagoviti krščanski vojski in optimisti so pričeli sanjati celo o padcu Carigrada.

Ti boji so potekali na težavnem ozemlju, polnem širokih rek (Donava, Drava, Tisa, Sava) z nepreglednimi močvirji in množico otokov in rokavov, kjer je vsaka vojska potrebovala čolne, mostove, poti, nasipe, jezove in še marsikaj, če se je sploh hotela premikati in oskrbovati, kar je bilo odločilno za vsakršno zmago. Povrhu pa je bila to še skoraj popolnoma neznana dežela, o kateri je obstajalo le nekaj zavajajočih zemljevidov. In prav premagovanje teh težav je bila glavna Marsiglijeva naloga, pri kateri se je počutil kot riba v vodi (Donavi). Po eni strani se je izkazoval kot neutrujen izvidnik, ki prinaša dragocene informacije globoko iz Balkana, po drugi strani pa kot spreten inženir, ki je vojsko spravljajl čez nepregledna vodovja, pozneje tudi čez gorovja, utrjeval položaje, gradil utrdbe in ponovno vzpostavljajl obrambo osvojenih mest in

trdnjav. Ta dvojna vloga izvidnika – inženirja je bila odslej glavni razpoznavni znak njegovega vojaškega udejstvovanja.

Po velikih uspehih na vzhodu se je situacija pričela slabšati na zahodu. Zaradi francoskih zahtev po nemškem Porenju se je tudi Avstrija zapletla v vojno na svoji drugi fronti. Posledice vedno visoko tveganega bojevanja na dveh frontah so se zato kmalu pokazale. Medtem pa so potekala prva pogajanja med vojskujočima se balkanskima vesilama. Ker so v ta namen avstrijski državniki potrebovali prav tako zanesljive informacije kot njihovi vojskovodje, se je Marsigli ponovno odpravil na pot. S potovanj po Bosni in Srbiji je optimistično poročal o možnih bodočih mejah – opravilo, ki ga bo občasno zaposlovalo skozi vse dolgo obdobje vojskovanja in mirovni pogajanj. Kljub manjšim silam so se Avstriji v navalu optimizma odločili za nadaljnjo napredovanje v Srbijo, pri čemer naj bi jim bila v veliko pomoč srbska vstaja.

Optimizem je bil sprva bogato nagrajen. Po uspešnem pohodu ob Moravi navzgor so bili Turki ponovno katastrofalno premagani, nakar je padel še Niš. Dezorganizirani Turki se niso mogli učinkovito upirati. Del avstrijskih sil je nato ob odločilni podpori srbskega prebivalstva zmagovito prodrli na Kosovo, drugi del pa je z zavzetjem Vidina zavaroval vzhodni bok, od koder so grozili temišvarski Turki, madžarski uporniki in Tatarji. Od tod je bil do Vlaške le še rahel skok preko široke Donave. Med temi vojaškimi pohodi in celo med zimskim predahom se je Marsigli ponovno odlikoval kot graditelj mostov in transportnih poti, tako ob Moravi kot ob Železnih vratih, kjer je sledil slavnim zgledom rimskih graditeljev mostov pod cesarjem Trajanom.

Vendar so se z grozečo turško reorganizacijo in okrevanjem nad avstrijsko vojsko in njene domače zaveznike pričeli zgrinjati temni oblaki. Vojaškim poveljnikom to ni ostalo prikrito. Pričela se je žolčna debata o delnem umiku ali o utrditvi osvojenih položajev. Kot že mnogokrat prej in še kasneje se je tudi to pot Marsigli postavil na stran optimističnih jastrebov, ki so velika upanja polagali na splošen upor lokalnega prebivalstva, kateremu so zagotovili (Marsigli je imel spet prste vmes) njegove stare pravice in svobodo veroizpovedi. Kljub vsem prizadevanjem je velika turška ofenziva krščansko vojsko povsem izrinila iz Srbije. Začela se je velika selitev Srbov v Vojvodino, nakar je padel celo Beograd.

Avstrijski boj na dveh frontah je torej nemudoma zahteval sklenitev miru na eni strani. Angleži so seveda navijali za mir s Turčijo, da bi z zavezniškimi močmi lažje potolkli svojega večnega nasprotnika – Francijo. Zato naj bi si njihov novi ambasador v Carigradu prizadeval predvsem za takojšnjo sklenitev miru na podlagi danega teritorialnega stanja ob koncu vojne. Da pa se ne bi pogajal v škodo avstrijskega zaveznika, se mu je kot ambasadorjev tajnik (bolje rečeno nadzornik), ki pozna mejna vprašanja, pridružil Marsigli. Zaradi čim učinkovitejše izpeljeve svoje vloge »angleškega« uslužbenca je bil nato stalno na nevarni poti od ene do druge prestolnice, mesta ali vojaškega taborišča. Veličastna avstrijska zmaga pri Slankamenu je za nekaj časa dala upanje na mir malo realnejšo podlago. Vendar so Angleži končno le spregledali Marsiglijevo dvojno vlogo in ko je po smrti prejšnjega prihajal nov ambasador, se je zdelo Dunaju pametneje, da ga odpokliče. Zopet je postal zvesti cesarjev služabnik (kar je tudi vedno bil), vendar tokrat ne več kot inženir (kar bo kljub temu še ostal), temveč je napredoval v polkovnika pehote.

Mir pa je zaradi pat pozicije na bojiščih ter med privrženci in nasprotniki miru moral počakati še skoraj do konca stoletja. Medtem so boji divjali na prostoru velikih rek in širnih močvirij Vojvodine z okolico, kjer je bilo zopet krvavo potrebno Marsiglijevo inženirsko znanje. Neuspešni napadi na Beograd in Temišvar in turški protinapadi so se z leti vlekli in vlekli, vse dokler niso bili Turki pri Senti uničujoče poraženi. Končno so na turškemu dvoru prevladali mirovniki, ki so se bili prvič pripravljeni odreči nekemu področju islama. Resna mirovna pogajanja so se lahko pričela.

V avstrijski pogajalski delegaciji seveda kot izkušenega geografa najdemo Marsiglija v funkciji tehničnega pomočnika in svétnika. Če že ne vodilen, je bil to vsekakor zelo vpliven položaj. Mirovna konferenca naj bi potekala na nikogaršnjem ozemlju nekje v Sremu in po velikih mukah in težavah z nekaj selitvami so se končno dogovorili za Karlovce in s prav takšnimi težavami za obliko nastanitve in za protokol. Za izhodišče jim je služilo načelo danega teritorialnega stanja ob koncu vojne, z mukotrpni pogajanj pa so morali natančneje določiti strateško primerno mejo, zamenjati izpostavljena ozemlja in porušiti odročne utrdbe. Ker je ta čas na zahodu že resno grozila španska nasledstvena vojna, je Avstrija s predhodno sklenitvijo miru leta 1699 pritisnila na svoje ne tako voljne zaveznike (zlasti Benetke), da so naposled tudi oni podpisali mirovne pogodbe. Nova avstrijska meja je tako potekala po transilvanski meji Karpatov, temišvarsko provinco, ki sta jo varovali Tisa in Maros, je pustila v turških rokah, nato je šla čez Srem med avstrijsko trdnjavo Petrovaradin in turškim Beogradom in naprej po Savi in Uni okoli bihaške izbokline do beneške Dalmacije. Ker pa je bila ta meja določena le na grobo, je bila ustanovljena posebna komisija, ki naj bi z natančnim pregledom ozemlja določila še njene sporne detajle. Ali mogoče koga čudi, če je na avstrijski strani igral glavno vlogo prav Marsigli?

Čprav sta bila sprva za to opravilo predvidena dva meseca, se je navsezadnje vse skupaj razvleklo na dve leti. Nič čudnega, kajti naloga je bila res težavna. Najprej se je iz izhodiščne točke v bližini kraja

sklenitve miru začela določevati meja proti zahodu. Mejo so označevali s kamnitimi mejniki, s čistinami skozi gozdove in s skopanimi jarki, za njimi so ostajale porušene sporne utrdbe, pri tem pa je Marsigli novo mejo z njeno okolico in prebivalstvom zaradi ekonomskih in vojaških potreb v zemljevidih in poročilih natančno opisal in v isti sapi svetoval (kar je bilo vedno eno njegovih najljubših opravil), kaj je za bodočo blagostanje in vojaško varnost še potrebno storiti. Kjer je meja potekala po rekah, sta jo komisarja brez težav natančno začrtala. Večje težave so se pokazale pri kopenski meji, najprej v Sremu in pozneje okoli izpostavljene bihaške izbokline (še nedolgo tega v dnevnih poročilih stalno omenjane enklave), kjer sta komisarja po dolgih pogajanjih problem praktično preložila na poznejši čas, ko sta se vračala po isti poti. Velikokrat sta morala prestolnici spraševati za navodila, še večkrat sta se morala pri svojih odločitvah ozirati na želje lokalnih mogočnejšev. O usodi Novega, Broda in doline Korane so tako potekale nenehne in mučne razprave, ki so po dolgem času končno pripeljale do kompromisa, ki seveda nobene strani ni popolnoma zadovoljil. Podobne zgodbe so se dogajale pri načrtovanju vzhodne meje. Ob mejnih rekah Tisi in Marosu in po vrhovih Karpatov zaradi povsem jasne naravne meje ni prihajalo do večjih težav. Težave pa je povzročala nejasna meja od Marosa do Karpatov, ki bi ob napačnem načrtanju lahko avstrijsko Transilvanijo pustila odprto za nasprotna napade (in seveda tudi obratno). Navsezadnje je bila meja za Avstrijce ugodno načrtana, ti so se nato postopoma umaknili iz utrdb, ki jih je nova meja puščala drugi strani in mukotrpno delo ob meji je za Marsiglija počasi prihajalo h koncu.

Na zahodu se je sedaj pričevala nova drama, nov veliki evropski spopad – španska nasledstvena vojna, v kateri je bila glavna avstrijska nasprotnica Francija. Marsigli in njegov polk seveda nista smela manjkati. Polk se je v brezhibnem redu disciplinirano pomaknil iz madžarskih prostranstev v zgornje Porenje in se tu pridružil uspešnemu obleganju Landaua. Marsigli je ponovno prijel za delo kot strokovnjak za obleganja in obrambo. Kmalu pa so ga napotili v Breisach, v izpostavljeno trdnjavo ob Renu, kjer naj bi kot drugi najvišji poveljujoči oficir izboljšal obrambo. S tem imenovanjem se je pričel konec njegove vojaške kariere.

V Breisachu, v preveliki trdnjavi s premajhnim garnizonom, se je Marsigli znašel pred nerešljivo nalogo. Nenehni pozivi višjim instancam za več vojakov, več vojaškega in gradbenega materiala in veliko več potrebnega denarja so ostali zaradi državne finančne krize večinoma neuslišani. Edino, kar jim je vrhovno poveljstvo neprestano pošiljalo, so bili ukazi, da se v nobenemu primeru ne smejo predati, čeprav je vsakdo vedel, da odločnega obleganja ne bodo mogli vzdržati. Ko so jih močne francoske sile naposled pričele oblegati, so se demoralizirani avstrijski višji oficirji (skupaj z Marsiglijem) hitro prepričali, da je častna vdaja boljša kot brezupen odpor. Po kratkih pogajanjih so z orožjem in z razvitimi zastavami zapustili mesto. Vendar je na njihovo žalost njihov častni poraz sovpadal z letom največjih avstrijskih neuspehov med celotno vojno. Sezona lova na krivce je bila odprta.

Marsiglijev ponižujoči propad, ki je sledil tem dogodkom, lahko razumemo le v zvezi z izgubo podpore vplivnih pokroviteljev. Vsakdo, ki se je takrat podal na pot ambiciozne kariere v državnih službah, si je moral v hierarhiji dvora in vlade poiskati učinkovito zaščito. Marsigli, ki je bil povrh še tujec, pri tem seveda ni mogel biti nobena izjema. Prvega, čeprav ne preveč aktivnega zaščitnika, je našel v samem cesarju Leopoldu. S spretnim manevriranjem mu je uspelo najti podporo zdaj pri enem in zdaj pri drugemu armadnemu poveljniku. Zaradi njihovega stalnega medsebojnega rivalstva so propad, premestitev ali bolezen, da ne govorimo o smrti enega od varuhov, za seboj potegnili v propad tudi njegove varovance. Marsigli je zato spretno manevriral od Hermana Badenskega do Karla Lorenskega in naprej do kanclerjev Stratmanna in Ulricha Kinskyja. Z nekaterimi drugimi vojaškimi poveljniki pa je ohranjal pristranske, čeprav ne tesne odnose.

Dokler so mu za hrbtom stali mogočni zaščitniki, je iz borb z nasprotniki lahko prišel vsaj neomadeževan, če že ne zmagovit. Tako je bilo v boju z mogočnim generalom Capraro, ko sta drug drugega krivila za neuspešno vojno leto 1695, in v sporu z oficirji njegovega polka, ki jih je vodil njegov namestnik podpolkovnik Salzer von Rosenstein. Njuno nelahko partnerstvo je dosegalo vzpone in predvsem padce, dokler ni spor z obtožbo, da Marsigli zadržuje denar, namenjen polku, dosegel vrelišča. Počasni birokratski mlini so skupaj z manjšanjem ali večanjem pokroviteljske zaščite vpletenih strani povzročili, da se je spor zdaj v korist enih in zdaj drugih vlekel skoraj pet let. Končno je bila tožba v nepopolno Marsiglijevo zadovoljstvo rešena v njegovo korist in je naposled spet popolnoma nadzoroval svoj polk.

Vendar je Marsigli s Kinskyjevo smrtjo izgubil svojega najmočnejšega zaščitnika. In ko je s svojim polkom odšel na Zahod in obtičal v Breisachu, je ravno v tem kočljivem času brez vplivnega zaščitnika izgubil vsakršen stik z dvornimi intrigami. Marsigli, njegov predpostavljeni poveljnik v Breisachu in drugi oficirje te utrdb so bili torej lahek in dobrodošel plen pri lovu na krivce, ki naj bi druge trdnjavske poveljnike v podobnih brezupnih situacijah odvrnil od vdaje. Obsodba vojaškega sodišča je bila hladno stroga, odvisna od oficirskega položaja. Glavni poveljnik je bil obsojen na smrt, Marsiglija so z sramotnim žigom vrgli iz vojske, ostali odgovorni oficirji so bili odpuščeni. Doživel je mučno ponižanje z vžganim sramotnim znamenjem, ko je bila razsodba javno prebrana, nakar je rabelj prelomil njegov meč (bolje, kakor

da bi se spraval nad njegov vrat). Zanj prav tako hudo pa je bilo, da je moral obljubiti, da potem, ko je ostal brez možnosti zaposlitve v Avstriji, ne bo stopil v službo avstrijskih sovražnikov.

Da je ostal brez zaposlitve ga finančno ni prav nič prizadelo, saj je v primerjavi z večino drugih oficirjev, ki so bili skoraj povsem odvisni od zamujajočih in ne v celoti izplačanih plač, naš bogati grof od doma redno dobival toliko denarja, kolikor ga je potreboval. Prizadelo pa ga je, da je bil po dolgih letih zveste službe nečastno odpuščen. Njegov ponos ni dopuščal tako velikega madeža na ugledu. Zato je na vsak način hotel oprati svoje dobro ime, najprej z množico pism in osebnih intervencij pri različnih vplivnih možeh. Ko se je pokazalo, da je to le brezupna borba z mlino na veter, pa s tiskanim manifestom, v katerem je natančno popisal in dokumentiral svojo tragično zgodbo in ga je poslal pomembnim ljudem Evrope in knjigarnarjem. Hkrati si je še prizadeval izničiti svojo prisego, da ne bo stopil v sovražnikovo službo, torej v francosko, kar je sedaj na vsak način hotel storiti. Ker pa so mu Francozi ponujali le nevarno in ne preveč častno službo vojaškega svetovalca pri upornikih na Madžarskem, je bil njegov obisk Francije bolj zasebne, se pravi znanstvene narave. Vseeno pa se je v Parizu, kjer so ga sprejeli z veliko pozornostjo in častmi, končno otrešel ponižujočega občutka.

Sedaj pa je zadnji čas, da poleg vojaškega in inženirskega omenim še drugo plat Marsiglijevega udejstvovanja. Kamor koli ga je zanesla služba vojaka, izvidnika ali diplomata, vedno je nove kraje opazoval z zvedavimi očmi nadebudnega znanstvenika. Vsak najmanjši trenutek prostega časa je izkoristil za svojo ljubo znanost, ki je bila zanj več kot konjiček, zanj je bila smisel njegovega življenja, njegovo poslanstvo. Nič čudnega torej, da ni kazal nobenega zanimanja za vsakodnevno družabno življenje, da si ni ustvaril družine in da ne poznamo nobene njegove posteljne pustolovščine. Zlasti intenzivno je izkoristil čas, ko se je vojska umaknila v svoja zimska prebivališča in je večina oficirjev odšla v družabno življenje prestolnega Dunaja, Marsigli pa je nabiral nov material, najpogosteje pa urejal nepregledno množico starega, ki si ga je nabral med pohodi. Ko se je tako leta 1695 znašel pred potrebo po natančnejšem risanju zemljevidov, zlasti po določitvi zemljepisnih dolžin, je iz Nürnberga skupaj s potrebno opremo prispel tudi John Christian Müller, ki je bil večš ravnatelj za zapletenimi merilnimi instrumenti. Postal je zvest in delaven pomočnik, ki ga je Marsigli tako zelo potreboval za urejanje zbranega materiala, za natančnejše in lepše prerisovanje njegovih skic, za urejanje korespondence in še kaj bi lahko našli. Zvesto mu je stal ob strani vse do konca njegovih najbolj ponižujočih dni, nakar ga je na priporočilo Marsiglijevega znanstvenega znanca iz Švice zamenjal znančev nadarjeni mlajši sorodnik Scheuchzer.

Pomoč vsestransko nadarjenega in izredno delavnega pomočnika je bila še kako potrebna, kajti Marsiglijev spekter delovanja je bil prav osupljivo širok. Preučeval je geografijo vseh dežel, ki jih je obiskal, njihove kamnine, rudnine, rudnike, geografijo obal, porečij in pogorij, relief morskega dna, morske tokove, vetrove, slanost, morske trave, alge, korale, školjke, hidrologijo, rečne tokove in bregove, ribe, ptice, insekte, gobe, mah, omele, rože, vina, astronomijo, atmosfero, temperature, zgodovino Hrvaške in Madžarske, genealogije slavnih družin, turške, grške, hebrejske, perzijske, arabske in srednjeveške rokopise, stare in nove knjige, najrazličnejše zemljevide, antične umetnine in zgradbe, turško družbo in vojaško organizacijo (ali sem mogoče kaj pozabil?). Pri tem je glede na kraj, kjer se je nahajal in glede na okoliščine, ki jih je ta kraj nudil, kazal zdaj večje zanimanje za določeno raziskovalno področje in zdaj spet za drugo. Ko je bil prvič v Carigradu, je kazal največje zanimanje za morske tokove Bosporja. Ko je nedaleč od Trajanovega mostu gradil most, se je pričel intenzivneje zanimati za antične preostanke. Ko je pozneje prežimoval na Slovaškem, so ga privlačili rudniki. Ko je začrtoval mejo v širši okolici Bihača, je njegovo pozornost pritegnilo neverjetno bogastvo gob. Ko se je po obsodbi potikal po Švici, se je zanimal za geografijo Alp. Pri tem je vse bogastvo podatkov, ki ga je pridno zbiral, poskušal tudi smiselno klasificirati, vendar pri tem ni bil preveč uspešen, saj so temelje moderni klasifikaciji položili šele njegovi zanamci.

Ko Marsigli na svojo veliko žalost ni dobil primerne službe v francoski vojski, se je med obiskom Francije toliko bolj posvetil znanstvenemu delu. Naslednji dve leti je intenzivno raziskoval francosko sredozemsko obalo, pri čemer so ga zlasti privlačile korale. Njegovo znanstveno raziskovanje pa je bilo z letom 1708 nenadoma prekinjeno. Njegova strast za opravljanje javnih zadev, pri čemer je vedno čutil neprikrito zadovoljstvo, da je pomembna in nepogrešljiva oseba, je zopet zmagala nad njegovo strastjo po proučevanju. Na papežev poziv je poskušal v brezupni situaciji postaviti na noge vojsko in utrditi mesta papeške države v boju s premočnimi habsburškimi silami. V svoji zadnji vojni Marsigli ni uspel pridobiti niti kančka slave. Vendar ga je vojna končno spet zanesla v njegovo domovino – Italijo, oziroma Bologno.

Tu bo prišla do izraza še neka njegova lastnost, ki bo sčasoma prekrila znanstveno udejstvovanje. Marsigli bo namreč kmalu zaslovel kot mecen znanosti, predvsem kot ustanovitelj akademije znanosti in akademije upodablajočih umetnosti v Bologni. Že pred odhodom na zahodno bojišče je začel svojo nepregledno zbirko, ki jo je nabiral v dolgih letih popotovanj, sistematično pošiljati v svojo družinsko hišo, nakar jo je čez nekaj let v celoti podaril rojstnemu mestu. Hkrati pa se je v njegovi hiši počasi izoblikovala skupina znanstvenikov, ki jo je finančno in logistično podpiral. In ko je mesto prevzelo njegovo zbirko, je po

mukotrpnih pogajanjih istočasno prevzelo tudi njegovo privatno akademijo in ji zagotovilo potrebne prostore. Vse svoje nadaljnje življenje se je nato v prid akademiji (in v prid svoje slave) bodel z mestnim senatom, pri čemer je nemalokrat zagrozil, da bo mesto »za vedno« zapustil. Kljub razočaranju nad podporo senata in nad sposobnostjo nekaterih profesorjev je nekoč Marsiglijeva in sedaj javna akademija znanosti postala pomembna raziskovalna in izobraževalna ustanova Bologne 18. stoletja, sloveča zlasti po astronomiji in po eksperimentalnemu delu v naravoslovju.

Italijo pa je zapustil le še enkrat. V letih 1722–23 se je tako odpravil na svoje zadnje veliko potovanje v Anglijo in na Nizozemsko. V Londonu so ga predsednik Kraljevske družbe Isaac Newton in ostali ugledni člani slavnostno sprejeli. Obisk je povsem zadovoljil njegovo znanstveno radovednost in utrdil prepričanje, da je ugleden in zaželen gost. Nič manjših časti ni bil deležen tudi na Nizozemskem. Prav tako kakor v Angliji, je tudi tu na veliko nakupoval knjige, le da je tu naletel na veliko večje založniško tržišče. Ugodno priložnost (predvsem dobrodošle zveze) je hitro izkoristil in se brž začel dogovarjati za izdajo nekaterih svojih del.

Marsigli se namreč ni posvečal znanosti le zaradi krepitve lastnega duha, temveč je hotel tudi podučiti vedoželjno bralstvo. Tako je že leta 1681 izdal svojo prvo knjigo o bosporski ožini, po vrnitvi iz ujetništva svojo drugo o kavi, proti koncu stoletja pa o kamninah v okolici Bologne, ki jih je raziskoval v svojih mladih letih. Marsigli namreč ni bil zelo priden izdajatelj, nemalokrat je preteklo mnogo let, preden je njegova ideja prišla do knjižne uresničitve. Med svojim potepanjem po Podonavju je tako prišel na idejo, da bi napisal obširno knjigo, ki bi obsegala vsa njegova spoznanja o tej neznani deželi. Dolgo časa je preteklo, preden je na prelomu stoletij svet ugledala objava o vsebini njegove bodoče knjige. Še več let pa je preteklo, dokler ni radovedni bralec te knjige o Donavi lahko vzel v roke. Kdor vsaj približno pozna muke in težave, porabljen čas in denar, preden izide kakšno obsežno delo, si bo lahko predstavljal, kako mukotrpno delo je bilo to šele v preteklosti. Založniki tistega časa so bili še zlasti veseli bogato ilustriranih knjig, kakršna naj bi bila Marsiglijeva. Še bolj veseli pa so bili avtorja z Marsiglijevim premoženjem. Kajti bili so lahko prepričani, da se ne bo pazilo na velike stroške za bakroreze, odličen tisk, fin papir in vezavo, ter še na podobne »malenkosti«. Marsigli se je najprej povezal z znanimi založniki v Nürnbergu. Ko ga je pot sedaj pripeljala na Nizozemsko, izdajateljsko tržišče prve vrste tistega časa, se je takoj obrnil na tamkajšnje založnike. Ti so mu bili najprej pripravljene izdati knjigo o njegovih raziskovanjih morij, nato pa so se pričele obsežne priprave (skupaj z reklamo in prednaročili) za izdajo njegovega najobsežnejšega dela – knjige o Donavi. Končno je lahko v rokah držal svoje življenjsko delo. Vendar je marljivo delal še naprej, vse do svoje smrti leta 1730. Njegova knjiga o turški vojski in družbi, za katero je material zbiral že med svojim prvim obiskom v Carigradu, je bila tako objavljena šele po njegovi smrti. Čeprav je Marsigli hotel izdati tudi avtobiografijo, je na podlagi njegovih zapiskov njegova biografija izšla šele leta 1930. S tukaj opisano knjigo pa ima sedaj vsakdo priložnost spoznati še popolnejšo zgodbo o tej zanimivi in razgibani osebnosti ter o Evropi v njenem času.

Andrej Pančur

Dr. Janez Bleiweis in njegov čas. Kranj : Gorenjski muzej v Kranju, 1996. 107 strani.

Majda Žontar in Beba Jenčič sta s pomočjo vrste uglednih strokovnjakov iz naravoslovnih in zgodovinskih vrst pripravili izjemno razstavo in uredili zbornik, ki – ne prvi – želi popraviti podobo o enem najpomembnejših Slovencev v 19. stoletju. Ta namreč ni v nobenem sorazmerju z delom, ki ga je za naše prednike opravil veliki Kranjčan. Zlasti veterinarji so verjetno upali, da bodo opravili tisto, kar se ni posrečilo udeležencem simpozija o dr. Bleiweisu v Slovenski matici leta 1982. Ali jim je uspelo?

Zbornik sestavlja deset razprav osmih avtorjev. Oskar Böhm je prispeval dve: *Življenjepis dr. Janeza Bleiweisa (1808–1881)* in *Veterinarski poklic v času dr. Janeza Bleiweisa*; Vasilij Melik, *Bleiweis kot politik*; Peter Vodopivec, *O »duševnem profilu« in nazorih Janeza Bleiweisa*, Zvonka Zupanič Slavec, *Bleiweis – zdravstveni prosvetitelj*, Srdjan V. Bavdek, *Podkovska in živinozdravniška šola v Ljubljani pod vodstvom dr. Janeza Bleiweisa (1850–1881)* in Kranj – zibelka našega veterinarstva; Jožef Ferčej, *Razvoj živinoreje na Kranjskem v Bleiweisovi dobi*; France Adamič, *Slovensko kmetijstvo od Bleiweisa do prve svetovne vojne* in Igor Grdina, *Oče naroda na literarni sceni in jezikovni fronti*. Kot vidimo, so nezagodovinarji znani strokovnjaki na svojem področju, vsi trije v zborniku sodelujoči zgodovinarji pa ne samo, da niso znani po konzervativnih ali kulturi nenaklonjenih nazorih, ampak s svojim dosedanjim delom izkazujejo še poseben posluš za literaturo.